

Opgave 3 Vreemder dan alles wat vreemd is

Hoogleraar filosofie en literatuur Ger Groot schrijft in NRC Handelsblad dat het niet langer de functie van religie is om één sluitende visie op de wereld te bieden. In zijn artikel 'Godsdienst beschermt de mens tegen de pretentie van de wetenschap alles te kunnen verklaren' schrijft Groot dat volgens hem bij het verhaal van de wetenschap ook een tweede verhaal hoort, dat van de religie, waarin een visie op de wereld pas betekenis kan krijgen.

tekst 10

Wetenschap bouwt aan een structuur van algemene wetten die kunnen worden toegepast op afzonderlijke feiten. Ze beschrijft hoe de objectieve werkelijkheid werkt, maar heeft daarvoor de prijs moeten betalen van een methodische blindheid voor iedere subjectieve werkelijkheid. [...]

Wat de wetten van het denken zijn, wil ik als ontwikkeld mens graag weten, maar wat ik denk, gaat mij van minuut tot minuut ten diepste aan: niet als het symptoom van een algemene wetmatigheid, maar als het wezen van datgene waarin ik nu juist ik ben. Voor het leven dat wij leiden doet de algemeenheid er immers maar weinig toe. Zij vormt een horizon van ongetwijfeld heel betrouwbare zekerheden, die ons echter zelden werkelijk nabij komt. Wat ons interesseert is nu juist wat zij schuwt: het eenmalige, individuele dat in de algemene wet teloor gaat.

bron: Ger Groot: Godsdienst beschermt de mens tegen de pretentie van de wetenschap alles te kunnen verklaren, NRC Handelsblad, 14 juni 2008

- 3p **12** Groot zet hier religie als zingeving tegenover wetenschap.
Op welke twee manieren kun je vanuit zingevingsvragen religies analyseren?
Leg uit welke manier je herkent in tekst 10.

Volgens de opvatting van Groot is het tegenwoordig de taak van religie, ná het proces van modernisering, om het individu tegen het gewicht van de wetenschap te beschermen. Over de status van religie en de wijze waarop modernisering tot een verlies van religieuze waarden kan leiden, kun je een modernistisch, gematigd modernistisch of religieus conservatief standpunt innemen.

Toch lijkt Groot niet zomaar in één van de drie mogelijke standpunten onder te brengen. Op elk van deze standpunten zou hij vanuit zijn opvatting kritiek kunnen geven.

- 3p **13** Welke kritiek zou Groot kunnen geven op achtereenvolgens het modernistische, het gematigd modernistische en op het religieus conservatieve standpunt omtrent de status van religie?

Hoewel Groot zegt dat hij geen religieus mens is, heeft hij wel een vermoeden waarin de vreugde van de gelovige schuilt: voor de gelovige is de hemel echt, omdat zijn ervaring dat is. Iedereen kent ogenblikken waarop hij zich boven het eigen leven uitgetild weet en een rijkdom ervaart die zijn eigen krachten ver te boven lijkt te gaan. Zoiets geldt bijvoorbeeld voor artistieke ervaringen. Toch zijn dergelijke ervaringen volgens Groot niet voldoende voor onze zin- en betekenisgeving. Artistieke en religieuze ervaringen lijken weliswaar op elkaar maar toch is er volgens Groot een duidelijk verschil. Met betrekking tot artistieke ervaringen stelt hij dat religie geen kunst is, geen nabootsing, maar echt. In zijn kunstextase stijgt de luisteraar, kijker of lezer wel boven zichzelf uit, maar hij komt niet aan in een wereld waarin zich een geheel andere dimensie opent. De gelovige ervaart dat transcendente echter wel, zegt Groot:

tekst 11

De gelovige drukt zich uit in een vocabulaire dat spreekt over een hem overstijgende realiteit [...] die méér is dan alleen een extrapolatie van zijn eigen verlangen. Hij meent zich opgenomen te weten in een werkelijkheid waarvan zijn hele bestaan afhangt en van waaruit hij zijn bestaansrecht aangereikt krijgt.

bron: Ger Groot: Godsdienst beschermt de mens tegen de pretentie van de wetenschap alles te kunnen verklaren, NRC Handelsblad, 14 juni 2008

Een week later reageert Hendrik Spiering, zelf redacteur van NRC Handelsblad, op het artikel van Groot door een stuk in de krant te zetten. Dat diepe woordloze ervaringen de basis vormen van religie, daar is Spiering het mee eens. Maar ze kunnen volgens hem tegelijkertijd ook heel anders begrepen worden.

tekst 12

Een groot deel van ons leven speelt zich af in een woordloos ervaren van onszelf en van de wereld om ons heen, een intens subjectieve werkelijkheid. Gelukkig maar! En precies in die ervaring beleven we meestal ook ons diepste gevoel van realiteit en verbondenheid met de wereld – als we ons tenminste veilig voelen. Wie in dat fundamentele kenmerk van het menselijke leven een onzegbare religieuze waarheid en de aanwezigheid van God wil vermoeden, zoals de meeste gelovigen doen, is van harte welkom. Prima, waar zou je Hem anders moeten zoeken? Maar wie in die ervaringen een drang tot leven wil zien, een drang die ons verbindt met de rest van de natuur, heeft evenzeer recht van spreken. Dat is ook waar, lijkt me. En je kunt er ook gewoon niks in zien. Ook goed. [...]

Maar Groot gaat verder dan het aanbrengen van deze scheiding tussen het woordloze leven en de praatjes die wij mensen daarover zo gemakkelijk verkopen. Hij zondert één specifiek praatje uit en geeft het speciale status: de religie.

bron: Hendrik Spiering: Diepe ervaringen zijn geen exclusief eigendom van religie, NRC Handelsblad, 18 juni 2008

Groot en Spiering bespreken verschillende vormen van menselijke ervaring, zoals de artistieke en de religieuze, naast of tegenover de wetenschappelijke rede.

De fenomenologische filosofen verklaarden alle ervaring tot fundamenteel en onherleidbaar.

- 3p **14** Welke tekst drukt volgens jou de onherleidbaarheid van de ervaring volgens de fenomenologie beter uit, tekst 11 van Groot of tekst 12 van Spiering? Baseer je argumentatie op beide teksten en leg uit wat de onherleidbaarheid van ervaring volgens de fenomenologen inhoudt.

Een klein half jaar na de discussie tussen Groot en Spiering schrijft literatuurwetenschapper Marjoleine de Vos in haar column over de Portugese dichter Alberto Caeiro (pseudoniem voor Fernando Pessoa). Volgens De Vos is Caeiro een anti-metafysische dichter, die er steeds weer op wijst dat we gewoon moeten kijken naar de wereld zoals die zich voordoet en niet gaan zitten speculeren over zin of innerlijke samenhang.

De Nederlander Rutger Kopland is volgens haar ook zo'n dichter.

tekst 13

Zulke dichters, die niet willen geloven, geen zin hebben in metafysica en transcendentie, hebben het niet voor niets steeds tóch over zulke dingen. Ze dichten over dat de wereld is zoals hij is, geen goden te zien, niet omdat ze alles zo enorm vanzelfsprekend vinden, maar juist omdat ze alles zo hoogst bijzonder vinden. Dat de dingen werkelijk zijn wat ze lijken te zijn.

We hebben de neiging om te denken dat metafysica en religie juist voortkomen uit verwondering, uit een diep besef van raadselachtigheid, van mysterie. Omdat we niet in staat zijn te begrijpen waarom we leven, waarom de zon zo onwaarschijnlijk op de herfstbladeren schijnt, waarom de wereld bestaat, daarom veronderstellen we goden, oorzaken, samenhangen, bedoelingen. Dat leek me altijd een heel aannemelijke verklaring. [...]

Maar eigenlijk zeggen dichters als Caeiro en Kopland dat je, als je zulke dingen aanneemt, je je niet genoeg verwondert. Je heft de verwondering op door met verklaringen te komen, je kijkt niet naar wat er is maar praat over wat je verzint, je wilt bedoeld zijn en niet per ongeluk ontstaan - en daarmee verklein je in feite het raadsel. Want het vreemdste, vreemder dan alles wat vreemd is, is dat er niets valt te begrijpen en dat alles werkelijk is zoals het lijkt.

bron: Marjoleine de Vos: Vreemder dan alles wat vreemd is, NRC Handelsblad, 10 november 2008

Met deze laatste zin verwijst De Vos naar een gedicht van de antimetafysische dichter Caeiro.

De Oostenrijkse filosoof Ludwig Wittgenstein zou zich in de bezwaren tegen metafysische uitspraken en verklaringen wel hebben kunnen vinden.

Wittgensteins eerste werk 'Tractatus logico philosophicus' eindigt immers met de beroemde stelling dat je over datgene waarover je niet kunt spreken, moet zwijgen. Metafysische uitspraken gaan over dat waarover je volgens Wittgenstein niet zinvol kunt spreken.

Wittgensteins latere kritiek op het essentialisme komt tot uitdrukking in zijn opvatting van de familiegelijkenissen. Het probleem van het essentialisme doet zich bijvoorbeeld voor bij het definiëren van religie, wanneer we de betekenis van religie willen vastleggen.

2p **15** Licht aan de hand van tekst 13 toe dat het vastleggen van de betekenis van religie kan leiden tot essentialisme.

Leg vervolgens uit hoe de filosoof Charles Taylor gebruik maakt van Wittgensteins privétaalargument om kritiek te leveren op het idee dat de individuele ervaring onherleidbaar is.

Het afkeuren van metafysische uitspraken en verklaringen door Caeiro, Koplund en Wittgenstein wordt ook gedeeld door de logisch empiristen van de Weense Kring. Toch zouden de anti-metafysische dichters het niet in elk opzicht met het gebruik van het verificatieprincipe van de logisch empiristen eens zijn geweest. De Amerikaanse filosoof William James hanteert een ander principe: het pragmatische betekenisprincipe. Op basis daarvan stelt hij dat religie wordt gerechtvaardigd door de behoefte eraan.

4p **16** Is de laatste zin van tekst 13 in die context op te vatten als een metafysische uitspraak, een morele uitspraak, als beide of als geen van beide?

Geef in je argumentatie aan welk oordeel de logisch empiristen vellen en welk oordeel James velt, enerzijds over metafysische uitspraken en anderzijds over morele uitspraken.